

Особливості формування культури творчого спілкування в процесі фахової підготовки диригента симфонічного оркестру

Аркуша Андрій Ігорович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.09.2025	Освіта	378.147:785. 071.2:316.77

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20255955>

Анотація. У статті розглянуто проблему формування культури творчого спілкування у процесі фахової підготовки майбутнього диригента симфонічного оркестру як важливої складової його професійної компетентності в сучасних умовах розвитку мистецької освіти. Обґрунтовано актуальність дослідження в контексті зростання вимог до комунікативної, художньо-інтерпретаційної та лідерської підготовки диригента, професійна діяльність якого передбачає складну систему взаємодії з оркестровим колективом у процесі спільного музичного виконавства. Проаналізовано сучасні наукові підходи до трактування культури творчого спілкування як інтегративної особистісно-професійної якості, що охоплює вербальний, невербальний, емоційно-рефлексивний та художньо-комунікативний компоненти.

Визначено педагогічні умови формування культури творчого спілкування майбутнього диригента симфонічного оркестру, серед яких особливого значення набувають створення комунікативно орієнтованого освітнього середовища, інтеграція художньо-виконавської та комунікативної підготовки, розвиток емоційної рефлексії та моделювання професійних ситуацій диригентської практики.

Окреслено сучасні методи, що забезпечують ефективність цього процесу, зокрема метод репетиційного моделювання, відеоаналіз диригентської діяльності, кейс-метод, інтерактивний творчий діалог, емоційно-асоціативне проектування та методи професійної рефлексії. Наголошено, що цілеспрямоване формування культури творчого спілкування сприяє розвитку художнього лідерства, професійної мобільності та здатності до продуктивної творчої взаємодії в оркестровому колективі.

Доведено, що запропоновані педагогічні умови та сучасні методи можуть слугувати основою для вдосконалення змісту освітніх програм підготовки майбутніх диригентів, розроблення практичних занять, тренінгів, репетиційних моделей тощо для формування професійної готовності до творчої взаємодії в оркестровому колективі.

Ключові слова: культура творчого спілкування, фахова підготовка, диригент симфонічного оркестру, мистецька освіта, професійна комунікація, художня взаємодія,

¹ Аркуша Андрій Ігорович, аспірант кафедри інструментального виконавства, оркестрового диригування та педагогіки мистецтва, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, <https://orcid.org/0009-0003-9377-4688>

диригентська діяльність, педагогічні умови, сучасні методи навчання, музично-педагогічна підготовка.

Features of forming a culture of creative communication in the process of professional training of a symphony orchestra conductor

Annotation. The article examines the problem of forming a culture of creative communication in the process of professional training of a future symphony orchestra conductor as an essential component of professional competence under contemporary conditions of artistic education development. The relevance of the research is substantiated in the context of increasing requirements for communicative, artistic-interpretative, and leadership training of a conductor whose professional activity involves a complex system of interaction with an orchestral ensemble during collective musical performance. Modern scientific approaches to the interpretation of the culture of creative communication are analyzed as an integrative personal and professional quality that includes verbal, non-verbal, emotional-reflective, and artistic-communicative components.

The study identifies pedagogical conditions for the formation of the culture of creative communication of a future symphony orchestra conductor, among which particular importance is attached to the creation of a communicatively oriented educational environment, integration of artistic-performing and communicative training, development of emotional reflection, and modelling of professional conducting situations. Contemporary methods ensuring the effectiveness of this process are outlined, including rehearsal modelling, video analysis of conducting activity, case-study method, interactive creative dialogue, emotional-associative design, and methods of professional reflection. It is emphasized that purposeful formation of the culture of creative communication contributes to the development of artistic leadership, professional mobility, and the ability for productive creative interaction within an orchestral ensemble.

It has been proven that the proposed pedagogical conditions and modern methods can serve as the basis for improving the content of educational programs for the training of future conductors, developing practical classes, trainings, rehearsal models, etc. to form professional readiness for creative interaction in an orchestral ensemble.

Keywords: culture of creative communication, professional training, symphony orchestra conductor, artistic education, professional communication, artistic interaction, conducting activity, pedagogical conditions, contemporary teaching methods, music pedagogical training.

Вступ

У сучасних умовах трансформації мистецької освіти, інтеграції українського культурного простору до європейського освітнього середовища та зростання вимог до професійної компетентності майбутніх музикантів особливої актуальності набуває проблема формування культури творчого спілкування у процесі фахової підготовки диригента симфонічного оркестру. Професійна діяльність диригента симфонічного оркестру виходить далеко за межі технічного володіння диригентським жестом чи глибокого знання музичного тексту, оскільки передбачає складну систему художньо-комунікативної взаємодії з оркестровим колективом, здатність до інтерпретаційного діалогу, емоційно-інтелектуального впливу на виконавців, а також створення атмосфери творчої співпраці в процесі колективного музикування.

Сучасна диригентська практика переконливо свідчить, що ефективність художнього результату значною мірою залежить не лише від професійної майстерності керівника оркестру, а й від рівня сформованості його комунікативної культури, уміння налагоджувати конструктивну взаємодію, передавати художній задум, мотивувати виконавців до творчого співпереживання та спільного інтерпретаційного пошуку. Саме тому культура творчого спілкування постає як інтегральна характеристика професійної готовності диригента, що поєднує художню ерудицію, педагогічну тактовність, емоційну чутливість, лідерські якості та здатність до міжособистісної взаємодії в умовах колективного музичного виконавства.

Актуальність дослідження посилюється також тим, що сучасна система фахової підготовки диригентів потребує переосмислення традиційних підходів до професійного навчання з урахуванням гуманістичної парадигми мистецької освіти, де важливого значення набувають не лише виконавсько-технічні, а й комунікативно-творчі компоненти професійного становлення особистості майбутнього фахівця. У цьому контексті особливо важливим є визначення педагогічних умов, методів і форм організації освітнього процесу, що сприяють розвитку культури творчого спілкування як необхідної складової диригентської майстерності.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей формування культури творчого спілкування у процесі фахової підготовки майбутнього диригента симфонічного оркестру, визначенні педагогічних умов і сучасних методів, що забезпечують ефективність розвитку цієї професійно значущої якості у змісті фахової підготовки.

Завдання дослідження: проаналізувати сучасні наукові підходи до трактування сутності культури творчого спілкування в контексті професійної підготовки майбутнього диригента симфонічного оркестру; визначити структурні компоненти культури творчого спілкування як інтегративної професійної якості диригента; обґрунтувати педагогічні умови, що сприяють формуванню культури творчого спілкування у процесі фахової підготовки; охарактеризувати сучасні методи навчання, спрямовані на розвиток художньо-комунікативної взаємодії майбутнього диригента з оркестровим колективом; визначити практичний потенціал культури творчого спілкування у професійній діяльності диригента симфонічного оркестру.

Результати

Проблема формування культури творчого спілкування в процесі професійної підготовки майбутніх диригентів симфонічного оркестру перебуває на перетині кількох наукових напрямів: музичної педагогіки, теорії професійної мистецької освіти, психології творчої взаємодії та комунікативної культури особистості. У сучасному науковому дискурсі дедалі більшої уваги набуває розуміння диригентської діяльності як складного багаторівневого процесу художньої комунікації, у якому професійна майстерність формується не лише через оволодіння технікою диригування, а й через розвиток здатності до творчої взаємодії з виконавським колективом [1].

У працях українських науковців значна увага приділяється проблемам професійного становлення музиканта-педагога, розвитку художньо-комунікативної компетентності та формуванню творчої індивідуальності майбутнього фахівця. Дослідники підкреслюють, що диригентська підготовка має ґрунтуватися на єдності технічного, інтелектуального та емоційно-комунікативного компонентів, оскільки саме в процесі взаємодії з оркестром диригент реалізує власну інтерпретаційну концепцію. У цьому контексті культура творчого спілкування розглядається як необхідна умова ефективного художнього керівництва.

Питання художньої комунікації в музичному мистецтві висвітлюються також у дослідженнях, присвячених специфіці колективного виконавства. Науковці наголошують, що симфонічний оркестр є особливою формою творчого середовища, де диригент виконує роль не лише організатора, а й посередника між авторським задумом, виконавським колективом і слухачькою аудиторією. Саме тому рівень комунікативної культури диригента безпосередньо впливає на якість художнього результату [3;4].

У зарубіжних дослідженнях значний акцент робиться на лідерських якостях диригента, психології групової взаємодії, невербальній комунікації та розвитку емоційного інтелекту в процесі професійної підготовки музикантів. Сучасні європейські підходи до мистецької освіти орієнтують підготовку диригента на формування гнучких комунікативних стратегій, здатності до рефлексії, творчого партнерства та адаптації до різних виконавських ситуацій [6; 7; 8].

Разом із тим аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема формування саме культури творчого спілкування майбутнього диригента симфонічного оркестру як окремого предмета педагогічного дослідження ще не отримала достатньо комплексного висвітлення, що й зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення цієї проблематики.

Культура творчого спілкування диригента симфонічного оркестру є складним інтегративним утворенням, що охоплює систему професійно значущих якостей, комунікативних умінь, художньо-інтерпретаційних здібностей і ціннісних орієнтацій, які забезпечують ефективну взаємодію з оркестровим колективом у процесі спільної творчої діяльності. Її формування у процесі фахової підготовки має здійснюватися цілеспрямовано, системно та поетапно, з урахуванням специфіки диригентської діяльності.

У довідкових джерелах поняття «спілкування» розглядається як – «взаємодія суб'єктів, в якій відбувається обмін пізнавальною і емоційною інформацією, досвідом, знаннями і вміннями, а також діяльністю та її результатами» [4, с. 175]. Це поняття є синонімічним до поняття «комунікація» (від лат. communication – зв'язувати, спілкуватися), яке тлумачиться як «спілкування, обмін інформацією взаємодія один з одним» [так само, с. 88].

Особливість професійного спілкування диригента полягає в тому, що значна частина комунікації реалізується через невербальні засоби: диригентський жест, міміку, погляд, пластичну виразність руху, темпоритмічну організацію репетиційного процесу. Саме невербальна комунікація стає основним інструментом передачі художнього змісту музичного твору та координації колективного виконання. Тому в процесі професійної підготовки важливо розвивати в майбутнього диригента здатність до усвідомленого використання невербальних засобів художнього впливу.

Формування культури творчого спілкування передбачає також розвиток вербальної комунікативної компетентності. Репетиційна робота диригента вимагає чіткого, образного, емоційно виваженого словесного пояснення інтерпретаційних завдань, здатності формулювати художні асоціації, які стимулюють творче мислення музикантів. Важливо, щоб мовлення диригента було не лише професійно грамотним, а й педагогічно доцільним, мотивувальним, відкритим до діалогу.

Суттєвим чинником формування культури творчого спілкування є розвиток емоційного інтелекту майбутнього диригента. Здатність розпізнавати психологічний стан учасників оркестру, регулювати власний емоційний стан, підтримувати продуктивний творчий мікроклімат у колективі безпосередньо впливає на якість художньої взаємодії. У цьому аспекті важливо формувати в студентів навички емпатії, саморефлексії, емоційної стійкості та професійної етики [2].

Особливу роль у професійній підготовці відіграє організація навчальних ситуацій, максимально наближених до реальної диригентської практики. Робота з навчальними

оркестрами, моделювання репетиційних процесів, аналіз відеозаписів диригентської діяльності, участь у колективних творчих проєктах сприяють формуванню практичного досвіду творчої взаємодії. Саме в таких умовах майбутній диригент навчається поєднувати технічну точність із художньою переконливістю та комунікативною гнучкістю.

Не менш важливою є роль педагогічного середовища закладу вищої мистецької освіти, де культура творчого спілкування формується через характер взаємин між викладачем і студентом. Особистісний приклад педагога, стиль професійного спілкування, методика організації творчого діалогу стають важливими чинниками професійного становлення майбутнього диригента.

Таким чином, формування культури творчого спілкування в процесі фахової підготовки диригента симфонічного оркестру має розглядатися як одна з ключових складових сучасної мистецької освіти, оскільки саме вона забезпечує цілісність професійної готовності майбутнього фахівця до ефективної художньої взаємодії, творчого лідерства та високого рівня інтерпретаційної діяльності.

Розглянемо педагогічні умови формування культури творчого спілкування у процесі фахової підготовки диригента симфонічного оркестру

Ефективність формування культури творчого спілкування майбутнього диригента симфонічного оркестру значною мірою залежить від цілеспрямованого створення у процесі професійної підготовки відповідних педагогічних умов, які забезпечують органічне поєднання художньо-виконавського, комунікативного та особистісного розвитку здобувача мистецької освіти. У сучасній системі підготовки диригента такі умови повинні орієнтуватися не лише на формування спеціальних професійних умінь, а й на розвиток здатності до творчої взаємодії, художнього лідерства та комунікативної гнучкості.

Однією з ключових педагогічних умов є створення комунікативно насиченого освітнього середовища, в межах якого майбутній диригент систематично включається у різні форми професійної взаємодії. Йдеться про організацію навчального процесу таким чином, щоб студенти мали можливість не лише опановувати техніку диригування, а й набувати досвіду художнього діалогу в роботі з інструментальними ансамблями, камерними колективами та оркестровими групами. Саме безпосередня практика спілкування в умовах колективного виконавства формує здатність до адекватного професійного реагування, розвитку інтерпретаційної ініціативи та творчої відповідальності.

Важливою педагогічною умовою є інтеграція вербальних і невербальних форм професійної комунікації у зміст диригентської підготовки. Оскільки диригентська діяльність ґрунтується на складній системі жести, міміки та пластичної виразності, необхідно спеціально формувати в студентів усвідомлення комунікативного потенціалу диригентського жесту як носія художнього змісту. Водночас майбутній фахівець має навчатися професійно аргументовано, образно й педагогічно доцільно вербалізувати інтерпретаційні завдання під час репетиційної роботи.

Наступною педагогічною умовою виступає використання методів проблемно-творчого навчання, які стимулюють розвиток самостійного художнього мислення й комунікативної ініціативи студентів. Доцільним є залучення майбутніх диригентів до аналізу різних виконавських інтерпретацій, порівняння диригентських концепцій, розв'язання творчо-професійних ситуацій, що вимагають прийняття художньо-комунікативних рішень. Такі форми роботи сприяють формуванню здатності до рефлексії, аргументації власної позиції та гнучкої адаптації до виконавської ситуації.

Суттєвою умовою є також цілеспрямований розвиток емоційно-рефлексивної сфери особистості майбутнього диригента. У процесі професійної підготовки необхідно формувати здатність до емоційної саморегуляції, емпатії, розуміння психологічних

особливостей оркестрового колективу, оскільки саме емоційна чутливість значною мірою визначає якість творчого контакту між диригентом і виконавцями. Важливими у цьому напрямі є рефлексивні бесіди, самоаналіз репетиційної діяльності, обговорення труднощів професійної взаємодії.

Окрему педагогічну цінність має моделювання реальних ситуацій диригентської практики. Проведення навчальних репетицій, участь у концертних програмах, аналіз відеозаписів власної диригентської роботи дозволяють студентові поступово формувати індивідуальний стиль творчого спілкування, виробляти навички професійної поведінки та усвідомлювати особливості власного художньо-комунікативного впливу.

Визначальною педагогічною умовою залишається також особистісно орієнтована взаємодія викладача зі студентом. Саме педагогічна культура наставника, його здатність до творчого діалогу, підтримки індивідуальної інтерпретаційної ініціативи та формування атмосфери довіри створюють підґрунтя для розвитку у майбутнього диригента високого рівня комунікативної культури.

Таким чином, виокремлені нами педагогічні умови формування культури творчого спілкування майбутнього диригента симфонічного оркестру повинні забезпечувати комплексний вплив на професійне становлення особистості, поєднуючи художньо-виконавський досвід, комунікативну практику, емоційно-рефлексивний розвиток і цілеспрямовану педагогічну підтримку.

Зупинимось також на сучасних методах формування культури творчого спілкування у процесі фахової підготовки диригента симфонічного оркестру.

Перш за все, важливо зазначити, що у сучасній мистецько-педагогічній практиці формування культури творчого спілкування майбутнього диригента симфонічного оркестру потребує використання таких методів навчання, які забезпечують не лише засвоєння професійних знань і технічних навичок, а й розвиток комунікативної мобільності, творчої ініціативи, емоційної виразності та здатності до художньої взаємодії в колективі. З огляду на специфіку диригентської діяльності, сучасні методи повинні бути спрямовані на моделювання реальних професійних ситуацій, активізацію суб'єктної позиції студента та формування досвіду художнього лідерства.

Одним із найбільш ефективних сучасних методів є метод репетиційного моделювання, який передбачає відтворення реальних умов роботи диригента з оркестровим колективом у навчальному процесі. Його сутність полягає в тому, що студент не лише демонструє диригентську техніку, а й навчається організовувати комунікацію з виконавцями, формулювати художні завдання, оперативно реагувати на виконавські труднощі та коригувати інтерпретаційний процес. Такий метод сприяє розвитку професійної впевненості, комунікативної гнучкості та здатності до творчого управління колективом.

Важливого значення набуває метод відеоаналізу диригентської діяльності, що дозволяє майбутньому диригенту здійснювати рефлексивне осмислення власної комунікативної поведінки. Перегляд і аналіз відеозаписів власних репетицій або виступів дає можливість виявити особливості жестової виразності, міміки, пластики рухів, темпу професійного мовлення, характеру взаємодії з оркестром тощо. Такий підхід сприяє розвитку професійної самокорекції та усвідомленню індивідуального стилю творчого спілкування.

Сучасним ефективним методом є також кейс-метод, який передбачає аналіз конкретних педагогічно-художніх ситуацій, що можуть виникати у диригентській практиці. Студентам пропонуються проблемні ситуації, пов'язані з організацією репетиції, подоланням виконавських труднощів, вирішенням конфліктів у колективі, вибором комунікативної стратегії в різних умовах. Робота над такими ситуаціями

розвиває професійне мислення, здатність до прийняття рішень і прогнозування результатів комунікативного впливу.

Особливо продуктивним у сучасній мистецькій освіті є метод інтерактивного творчого діалогу, який передбачає організацію навчальних дискусій, колективного обговорення музичних інтерпретацій, порівняння диригентських концепцій різних шкіл і стилів. У процесі такого діалогу майбутні диригенти навчаються аргументовано висловлювати власну інтерпретаційну позицію, слухати інші точки зору, коригувати власні художні рішення в умовах професійної взаємодії.

Суттєвий потенціал має метод емоційно-асоціативного проектування, який орієнтований на формування здатності передавати художній зміст музичного твору через систему образних асоціацій. Наприклад, під час роботи над певною партитурою студентам пропонується визначати емоційні стани, художні метафори, драматургічні лінії музичного розвитку, які згодом стають основою комунікації з оркестром. Такий метод розвиває образне мислення та підсилює художню переконливість диригентського спілкування.

Останнім часом особливу роль відіграють цифрові методи навчання, зокрема використання цифрових партитур, інтерактивних платформ, віртуальних симуляторів диригентської практики, онлайн-аналізу виконань видатних диригентів світу тощо. Такі технології дозволяють значно розширити освітній простір, забезпечити доступ до різних виконавських моделей та підвищити рівень професійної аналітики.

Ефективним методом є також метод творчої рефлексії, що реалізується через ведення професійних щоденників, самоаналіз навчальних репетицій, письмове осмислення власних труднощів і досягнень у комунікативній взаємодії. Саме рефлексія сприяє поступовому переходу від зовнішнього контролю до внутрішньої професійної саморегуляції.

Таким чином, представлені нами методи формування культури творчого спілкування майбутнього диригента симфонічного оркестру повинні забезпечувати інтеграцію художньо-виконавського досвіду, комунікативної практики, рефлексивного аналізу та творчого самовираження, що відповідає актуальним тенденціям розвитку сучасної мистецької освіти.

Висновки

У результаті теоретичного аналізу встановлено, що культура творчого спілкування є однією з ключових складових професійної готовності майбутнього диригента симфонічного оркестру, оскільки забезпечує ефективність художньої взаємодії між диригентом і оркестровим колективом, сприяє реалізації інтерпретаційного задуму та визначає якість колективного музичного виконання. У сучасних умовах розвитку мистецької освіти формування цієї якості набуває особливої значущості у зв'язку з необхідністю підготовки фахівця нового типу, здатного поєднувати високий рівень професійної майстерності, художнє мислення, комунікативну мобільність і творче лідерство.

Доведено, що культура творчого спілкування диригента має інтегративний характер і охоплює вербальний, невербальний, емоційно-рефлексивний та художньо-інтерпретаційний компоненти, які взаємодіють у процесі професійної діяльності. Особливість диригентської комунікації полягає у домінуванні невербальних засобів художнього впливу, проте ефективність творчої взаємодії значною мірою залежить і від рівня вербальної культури, педагогічної тактовності, психологічної чутливості та здатності до конструктивного професійного діалогу.

Визначено, що результативність формування культури творчого спілкування забезпечується за умови створення комунікативно орієнтованого освітнього середовища, використання педагогічних умов, спрямованих на інтеграцію художньо-виконавської та комунікативної підготовки, а також впровадження сучасних методів

навчання, серед яких особливу ефективність мають репетиційне моделювання, відеоаналіз диригентської діяльності, кейс-метод, інтерактивний творчий діалог, емоційно-асоціативне проектування та методи професійної рефлексії.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його положення можуть бути використані у процесі викладання фахових дисциплін у закладах вищої мистецької освіти, зокрема в процесі викладання диригування, методики роботи з оркестром, музичної педагогіки, професійної комунікації в мистецькій діяльності. Запропоновані педагогічні умови та сучасні методи можуть слугувати основою для вдосконалення змісту освітніх програм підготовки майбутніх диригентів, розроблення практичних занять, тренінгів, репетиційних моделей тощо для формування професійної готовності майбутнього диригента до творчої взаємодії в оркестровому колективі.

Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що формування культури творчого спілкування має розглядатися як цілеспрямований і системний процес, який інтегрує всі складові фахової підготовки диригента симфонічного оркестру. Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язувати із вивченням сучасного європейського досвіду організації комунікативно орієнтованої мистецької освіти, а також із розробленням практичних моделей щодо діагностики рівнів сформованості культури творчого спілкування майбутніх диригентів.

Список використаних джерел

1. Авдієвський А. Формування творчої особистості музиканта в системі мистецької освіти. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2012. 198 с.
2. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навчальний посібник. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 248 с.
3. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва : теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ : Освіта України, 2015. 274 с.
4. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : Навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
5. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти : навч.-метод. посіб. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 312 с.
6. Barbara Schubert Conducting and Rehearsing Strategies in Higher Music Education. Berlin: Springer, 2018. 226 p.
7. John Rink Musical Performance: A Guide to Understanding. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 287 p.
8. Graham Welch Music Education and Professional Communication in Artistic Practice. London: Routledge, 2019. 241 p.